

УДК 821.112.2Гейне7].03(=161.2)-14.02Ром:7.047
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/13>

Макаренко О. Л.

Запорізький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПЕРСОНІФІКОВАНИХ ОБРАЗІВ ПРИРОДИ В УКРАЇНОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ ЛІРИКИ Г. ГЕЙНЕ

У статті досліджено особливості художньої репрезентації персоніфікованих образів природи в україномовних перекладах лірики Г. Гейне. Встановлено, що цілісна концепція поетичної творчості Г. Гейне романтична. Вона являє собою вияв його найпотужніших почуттів до прекрасного – кохання до жінки, любові до природи. За темпоральним чинником, ця творчість складає перетворення особливостей його ліричної майстерності від «Книги пісень» (1816–1827) до «Романтики / Romanzero» (1848–1851). Художній образ поети створюють за допомогою лексем, детермінованих як відчуттями, так і культурним контекстом життя поета, зокрема глибинна обізнаність Г. Гейне з питань юриспруденції корелює з його природною здатністю відчувати, описувати словами детерміновані соціальною комунікацією зміни у психічних станах і процесах людини. Встановлено, що україномовні переклади творчості Г. Гейне суть феномену літературного виміру німецько-української акультурації, яка почалась з величчя перекладацької майстерності представників української культури XIX ст., в особі Л. Українки, І. Франка, П. Куліша, Б. Гринченка, В. Кобилянського та інших, і продовжує захоплювати митців сучасності. Це сприяє творенню Української нації в умовах критичних викликів. Підсумовано, що образи природи у ліриці Г. Гейне антропоморфні, символічні і психологічні, що характерно для такого напрямку у мистецтві як німецький романтизм. Наголошено, що в україномовних перекладах послідовно і вдало передано використані поетом художні засоби (метафори, персоніфікації, психологічний паралелізм та ін.), через які перекладачі відобразили поетичний код олюднення тварин, ландшафтів, стихій, погодних явищ та інших феноменів природи. Г. Гейне насичує свою лірику характерною для цього виду поезії лексикою емоційного забарвлення. Визначено, що репрезентовані в україномовних перекладах лірики Г. Гейне антропоморфні образи природи являють собою необхідний психологічний контекст для відображення психічних станів та емоційно-чуттєвих переживань ліричних героїв. Поет увиразнює це за допомогою пейзажних замальовок, де основними стають асоціації з предметами і явищами навколишнього світу. Стилі окремих україномовних перекладів однак їх не насичення демінутивами у місцях, де Г. Гейне їх не використовував.

Ключові слова: антропоморфізм, образ природи, персоніфікований образ, поезія, репрезентація, художній переклад.

Постановка проблеми. Ефект від знайомства і/або вивчення поезії Крістіана Йоганна Генріха Гейне / Christian Johann Heinrich Heine (життя 13.12.1797–17.02.1856) передбачає стійке захоплення вишуканістю і багатством її лексичних засобів, стилістичних і синтаксичних фігур, виразністю і влучністю експресії ліричного героя тощо. Не даремно один з україномовних перекладачів його лірики, великий український поет М. Рильський згадував ім'я Гейне в одному ряду з майстрами античної поезії: «Серед шалених прерій і в тундрі, де сивіє бідний мох, нам світить Гейне, Тютчев, Архілох» [1, с. 78]. Складність особистості і світогляду Г. Гейне простежується на розбіжностях вимірів його поезії та прози, романтичної лірики та гострої полеміки, контрасти

виражених у творах почуттів – кохання і ненависті тощо [2, с. 1].

Поезії Г. Гейне відповідають канонам романтичної поезії. Його природа або антропоморфізована, олюднена, персоніфікована (романтичний пейзаж), або забарвлена в темні, нічні кольори (рису романтичного пейзажу), або віддзеркалює переживання героя (психологічний пейзаж). Всі ці ознаки оригінальної поезії Г. Гейне намагалися відтворити в своїх перекладах різні фахівці. Враховуючи величезну кількість таких перекладів, в межах одного дослідження просто неможливо вичерпно їх всі охарактеризувати, тому ми зосередимо увагу на деяких, окремих показових прикладах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературні переклади українською робіт Г. Гейне

започатковані ще за його життя появою у 1853 році поезії «Жінка» в журналі «Зоря галицька» та переспівів лірики німецького автора, «забарвлених локальним українським колоритом» [3, с. 172], у творчій інтерпретації О. Навроцького, В. Шашкевича, Осип-Юрія Федьковича. Роботи Г. Гейне перекладали Л. Українка, І. Франко, Б. Грінченко, В. Кобилянський та інші українські митці. Його стиль презентації художніх образів здійснив помітний вплив на художні засоби і стиль письменників наступних поколінь, зокрема Л. Українки, яка спільно з М. Славинським (Ставинським, Ставиським, Максименком та ін. псевдоніми) переклала вірші «Книги пісень», романи і «Німецьке море» (переклад 1894 р. і його перша публікація 1900 р.), «Атта Троль. Раткліф. Балади» (вперше опубліковано 1903 р.) [4, с. 79, 80, 82].

Творчість видатного представника світової літератури Г. Гейне в українській перекладацькій спадщині ґрунтовно досліджувалась національними та зарубіжними літературознавцями – С. Аткинс, Дж. Вікоффом, К. Декером, М. Москаленком, Д. Наливайком, В. Хорунженко та іншими представниками літературної критики. Складність художнього перекладу детермінувала значний інтерес наукових кіл до вивчення різних його аспектів і проблем, зокрема С. Ю. Вапірова, К. М. Василюк, О. Єфименко, О. А. Каниболоцької, О. Л. Клименко, Т. О. Козлової, О. Маленко, О. О. Ніколової, О. Таран, С. Шуляк та ін. Наявна доктрина дозволила нам виокремити предмет нашої дослідницької роботи, де за результатами осмислення наявного тематичного матеріалу можливим стає формулювання оригінальних висновків, що можуть містити пізнавальний потенціал та складати характерну для такого типу робіт теоретичні цінність.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити особливості художньої репрезентації персоніфікованих образів природи в україномовних перекладах поезій Г. Гейне.

Виклад основного матеріалу. Пріоритетність образного складника в лінгвохудожній моделі аналізу перекладеного тексту визначається тим беззаперечним фактом, що «саме в образі сконцентрована смислова та естетична інформація художнього тексту, і спроби проникнути в неї варто починати з пошуків образу». В рамках образного складника досліджуються відносини між текстом оригіналу й текстом перекладу як ієрархічно побудованими системами образів. Точкою перетину між цими двома системами є образ перекладача, який ми визначили за аналогією з образом автора у функціональному ключі як стратегію перекладу, зумовлену специфікою інтерпретації першотвору, в якій зміст, «закладений» автором, комбінується зі змістом, «доданим перекладачем» [5, с. 250].

Авторське світосприйняття, репрезентоване в художній творчості, нерозривно пов'язане із само-

бутністю національної культури, в рамках якої письменник пізнає світ [6, с. 174]. Гейне починав писати в той час, коли в Німеччині лірична поезія переживала розквіт. Історія переживань ліричного героя образно передає світосприйняття молодого поета, котрий перебуває у глибокому розладі з навколишнім середовищем. Епоха романтизму зробила лірику традиційним жанром німецької літератури. Його поезія стала вищим досягненням німецького романтизму. Ліричні вірші насичені ознаками повсякденності, котрі змушують повірити у щирість почуттів. Крізь ліричну схвильованість постійно проривається іронічна інтонація. Герой знаходить у собі сили посміхнутися, навіть, коли його почуття не поділяють, жити далі й знову кохати [7].

Справжнє знайомство з творчістю видатного європейського автора розпочинається наприкінці ХІХ століття з двох перших збірок поезій Г. Гейне видана в бібліотеці «Всесвітні твори» під редакцією О. Пчілки в перекладах Л. Українки і М. Стависького під однойменною назвою «Книга пісень» (вибрані твори) та збірки «Вибір поезій» Г. Гейне в перекладі І. Франка, що вийшли у Львові в 1892 році [8, с. 151]. Інтерпретація Л. Українки істотно поглибила образ німецького поета. На зміну романтичній одноплановості ранніх українських перекладів прийшла багатогранність, у якій стали відчуватися обриси справжнього Гейне [9, с. 184]. Переклад «Книги пісень» був закінчений Л. Українкою ще у 1890 р. У Львові видати книжку 1892 р. допоміг І. Франко – він наглядав за друком, правив коректуру. Дев'ять Лесиних перекладів гейневської лірики датуються 1888–1891 роками, наприклад, вірш 23 «Чого так поблідли ті рожі ясні ...» (додаток А), «В тебе й діаманти й перли». Львівський журнал «Зоря» став джерелом першопублікацій ранніх творів і перекладів Л. Українки, що увійдуть до її збірки перекладів «Книги пісень» Г. Гейне [4, с. 73]. У цей самий період журнали «Зоря» і «Календар просвіти» опублікували переклади творів Г. Гейне, а саме: «Коли тебе кине дружина...», «Як в воді доби нічної...» і ще сім робіт авторства М. Славинського, зокрема й під псевдонімами С. Лавинський, М. Головатий. З 1890 р. Л. Українка і М. Славинський вже спільно, а не поодиночки перекладали українською мовою першотвори Гейне [10, с. 153]. У збірці перекладів «Книга пісень Гейне» представлена не повністю, автори свідомо не включили до неї вірші, раніше перекладені українською мовою І. Франком, М. Старицьким і В. Шашкевичем. Всіх перекладів подали обоє 143: з них Л. Українка – 92, а М. Стависький – 51 [11, с. 57].

«Книгу пісень» Г. Гейне написав за 11 років, продав рукопис видавцю Ю. Кампе з м. Гамбург за 50 лудорів, який її вперше опублікував у 1827 р. й далі перевидав, тільки за життя автора ще 12 разів. Мотивами лірики цієї роботи для великого Г. Гейне

стала гамма його глибинних переживань від високого світлого почуття, але нещасливого кохання до його двоюрідних сестер Амалії й Терези [12, с. 47]. Отже, вірші цієї збірки викликають непідробну цікавість дослідників. На особливу увагу заслуговує художня репрезентація персонафікованих образів природи в україномовному перекладі віршів частини «Ліричного інтермецо» / «Lyrisches Intermezzo» (1822–1823) Г. Гейне.

Л. Українка зробила першу вдалу спробу втілити засобами української мови не тільки зміст, а й поетичну форму ліричних творів Гейне. Переклади 92 поезій з «Книги пісень», які належать її перу, малюють образ юного Гейне, побачений очима нашої поетеси. Л. Українка вловила не тільки романтичні настрої раннього Гейне, які привертала увагу її попередників, а тонко відтворює у своїх перекладах віршів з «Ліричного інтермецо» гейневський гумор, що виливається часом у примхливі образи (вірш 8: Es stehen unbeweglich Die Sterne in der Höh, Viel tausend Jahr, und schauen Sich an mit Liebesweh... / На небі нерухомо Зірки ясні стоять Літ тисячі і любо Зглядаються, зорять...), у нотки гейневської гіркоти, що прориваються крізь уявну ідилію і знищують її (вірш 26: Wir haben viel füreinander gefühlt, Und dennoch uns gar vortrefflich vertragen. Wir haben oft «Mann und Frau» gespielt, Und dennoch uns nicht gerauft und geschlagen... / Колись ми з дівчиною двоє кохалась, Одначе поводитись завжди гаразд; Не раз «в чоловіка та жінку» ми грались, – Ні сварки у нас не було, ні образ...) [9, с. 184], а також його жаль, глибинні страждання і невтішність від нерозділеного кохання, наприклад, вірш 20:

Das ist ein Flöten und Geigen, Trompeten schmettern drein; Da tanzt den Hochzeitreigen Die Herzallerliebste mein. Das ist ein Klingen und Dröhnen, Von Pauken und Schalmein; Dazwischen schluchzen und stöhnen Die guten Engelein.	Сопілки й сурми грають, І скрипочка заводить; Ох, то ж моя кохана Танок весільний водить! Там бубни й джоломійки Бриняють, дзвенять, лунають; Там добрі янголята І стогнуть, і ридають...
---	---

Для її перекладів характерна присутність артефактів суто української культури, наприклад як ось у попередньому вірші Л. Українка згадує «джоломійку» – музичний інструмент Бойків, з групи аерофонів, що використовують бойки (верховинці, горальці, підгіряни – етнографічна група українців або у Словаччині русинів, що живуть на північних і південних схилах Карпат / «Бойківщина» від річок Лімниця й Тересва на сході до річок Уж і Ослава на заході, у Словаччині від річок Ціроха й Пчолінка до кордону з Україною).

Малюнок 1. Джоломійка [13, с. 106]

У перекладах Д. Загули максимально збережені художні засоби, які персонафікують природу згідно романтичних уявлень Г. Гейне про світ.

Стоять неповоружно зірки в височині і дивляться так тужно закохано-сумні. Ведуть вони розмову, в ній стільки гарних слів, та жоден з філологів їх мови не зрозумів. А я тую мову вивчив, і вже не забуду, ні! Граматикою служило обличчя любки мені.	Es stehen unbeweglich Die Sterne in der Höh', Viel tausend Jahr', und schauen Sich an mit Liebesweh. Sie sprechen eine Sprache, Die ist so reich, so schön; Doch keiner der Philologen Kann diese Sprache verstehn. Ich aber hab' sie gelernet, Und ich vergesse sie nicht; Mir diente als Grammatik Der Herzallerliebsten Gesicht.
---	---

Як слушно відзначає проф. О. О. Ніколова, що тут перекладач намагається максимально зберегти художні засоби (метафори, епітети порівняння), використані в оригіналі автором з метою «олюднити природу». Показовими в цьому плані є такі тропи: «Es stehen unbeweglich / Die Sterne in der Höh / Viel tausend Jahr', und schauen / Sich an mit Liebesweh». «Стоять неповоружно / зірки в височині / і дивляться так тужно / закохано-сумні». Зірки зображені як живі істоти, які можуть сумувати. «Sie sprechen eine Sprache, / Die ist so reich, so schön; / Doch keiner der Philologen / Kann diese Sprache verstehn». «Ведуть вони розмову, / в ній стільки гарних слів, / та жоден з філологів / їх мови не зрозумів». Зірки здатні вести розмови, які не доступні розумінню людей. В оригіналі Г. Гейне створюється нерозривний зв'язок між світом людей та явищ природи, між окремою особистістю закоханого ліричного героя та всім космосом, що абсолютно відповідає романтичній концепції людини як мікрокосму. Ліричний герой здатен бачити явища природи в незвичному світлі, здатен розуміти їхню мову саме завдяки

силі кохання: «Ich aber hab' sie gelernet, / Und ich vergesse sie nicht; / Mir diene als Grammatik / Der Herzallerliebsten Gesicht». Перекладач чудово розуміє необхідність збереження цього враження цілісності людини та природи. Він дуже точно вказує, що граматику, тобто правилам спілкування із Всесвітом ліричного героя навчила його кохання. обличчя любки мені» вивчив, / і вже не забуду, ні! / Граматикою служило / «А я тую мову [14; 15].

Ще один приклад того, як природні явища можуть олюднюватися поетом є вірш «Auf Flügeln des Gesanges».

<p>На крилах пісні, коханко, тебе понесу в той край, там, де над луками Гангу я знаю куток, як рай. Де внічку в місячнім світлі рожево сади цвітуть, де лотоси розквітлі на рідну сестричку ждуть. Фіалки ніжно хихочуть і дивляться всі до зірок, а рожі нишком шепочуть до себе пахучих казок. А мудрі, смирні газелі слухати йдуть у садки; здаєка шумлять веселі хвилі святої ріки. Там сядемо вдвох із тобою під пальмовим листом, щоб пити щастя в спокою і снити блаженний сон.</p>	<p>Auf Flügeln des Gesanges, Herzliebchen trag' ich dich fort, Fort nach den Fluren des Ganges, Dort weiß ich den schönsten Ort. Dort liegt ein rothblühender Garten Im stillen Mondenschein; Die Lotosblumen erwarten Ihr trautes Schwesterlein. Die Veilchen kichern und kosen, Und schau'n nach den Sternen empor; Heimlich erzählen die Rosen Sich duftende Märchen in's Ohr. Es hüpfen herbei und lauschen Die frommen, klugen Gazell'n; Und in der Ferne rauschen Des heiligen Stromes Well'n. Dort wollen wir niedersinken Unter dem Palmenbaum, Und Liebe und Ruhe trinken, Und träumen seligen Traum.</p>
--	--

Услід за проф. О. О. Ніколовою звертаємо увагу на те, що перекладач зберігає персоніфікації, що олюднюють образи зірок та квітів, надаючи їм людських характеристик. При цьому показовим є той факт, що дія ліричного вірша відбувається не в рідній поету країні – а в країні екзотичній, далекій. Алей там природа діє та відчуває, як жива істота. Практично повністю на персоніфікації побудовано вірш «Die Lotosblume ängstigt». Квітка лотоса показана як жива істота, яка здатна відчувати як людина. «Sich vor der Sonne Pracht, / Und mit gesenktem Haupte / Erwartet sie träumend die Nacht. / Der Mond, der ist ihr Buhle. / Er weckt sie mit seinem Licht', / Und ihm entschleiert sie freundlich / Ihr frommes Blumengesicht. / Sie blüht und glüht und leuchtet, / Und starret stumm in die Höh'; / Sie duftet und weinet und zittert / Vor Liebe und Liebesweh». Перекладач максимально наближається до ори-

гіналу, використовуючи такі метафори як «Лякає лотос-квітку те сонце золоте, / вона схиляє голівку / і мрійно вечора жде. / її коханок-місяць / промінням збудить зі сну, / вона ж йому любо одкріє / несмілу вроду ясну» [14; 15]. Знову персоніфікація не є цінною сама по собі, а лише як художній засіб передачі почуттів героя, насамперед його кохання.

Приєднуємось до думки К. Ніколенко про те, що природа в Г. Гейне є не просто фоном для зображуваних подій, а вона набуває концептуального значення, дозволяючи письменникові висловити погляди не тільки щодо природних сфер, а й щодо існування людини у світі, суспільства, культури, призначення мистецтва. Природні явища у ліриці поета через алегорії, символи, уособлення та інші виражальні засоби сприяють розкриттю психології людських переживань, увиразненню образу ліричного героя. У зображенні природи Г. Гейне спирається на глибинні традиції германського фольклору, що органічно поєднуються із традиціями античної міфології, язичницькими образами й символами, а також мотивами, пов'язаними з різними релігіями світу (християнство, індуїзм та ін.). У художній свідомості письменника природа є важливим джерелом народної мудрості й виявленням самого життя, в якому поєднуються різні початки – світло й темрява, життя і смерть, розквіт і згасання та ін. [16, с. 95].

Дуже важливим прийомом олюднення природи у Г. Гейне є співставлення переживань ліричного героя та явищ природи. Автор створює відчуття нібито природа здатна співчувати стражданням ліричного героя. Г. Гейне використовує прийом психологічного паралелізму, який майстерно передає перекладач. Квіти (die Blumen), птахи (die Nachtigallen) та зірки (Die goldnen Sternelein) зображуються як істоти, здатні допомогти закоханому.

<p>А як малі квіти знали б у грудях рани мої, зі мною заридали б загоїли б біль мені. А як соловейки знали б, який я хворий, сумний, то весело заспівали б, розважили б смуток мій. А як моє горе знали б на небі зірки ясні, то з неба позлітали б подати потіху мені. Та їм це знати не сила, відомий мій біль лиш одній, вона ж бо сама розбила, розбила серце мені.</p>	<p>Und wüßten's die Blumen, die kleinen, Wie tief verwundet mein Herz, Sie würden mit mir weinen, Zu heilen meinen Schmerz. Und wüßten's die Nachtigallen, Wie ich so traurig und krank, Sie ließen fröhlich erschallen Erquickenden Gesang. Und wüßten sie mein Wehe, Die goldnen Sternelein, Sie kämen aus ihrer Höhe, Und sprächen Trost mir ein. Die alle können's nicht wissen, Nur Eine kennt meinen Schmerz; Sie hat ja selbst zerrissen, Zerrissen mir das Herz.</p>
---	--

Витончену красу поетичності художніх образів зустрічаємо у віршах з твору «Подорож на Гарц» 1824 р. Г. Гейне у перекладі О. Черняхівського [17, с. 42–44, 46, 48–49; 15, с. 166–173].

На ослінчику дівчатко, Я держу її ручки; Оченята – сині зорі Квіт рожевий – устоньки. І в тих любих синіх зорях, Бачу я небесний світ, І кладе лілейний пальчик Хитра на рожевий квіт. ... У вікно рука зелена Від ялини стукотить, Місяць, той підслухач тихий Шибки світлом золотить. ... Та в моїх блакитних зорях Ясне проміння сія Рожі-устоньки палають Люба дівчина мовля: ... Так цвіли картини- мрії На тих рожах устоньках І блакитнеє промінне Грало в синіх зіроньках ... Річі всі в хатині тихий Щиро дивляться на нас, - І здалось мені, що бачив Шафу й стіл я вже не раз. ... Чи ти бачиш, любко мила? Північ міниться й тремтить! Давня скеля пробудилась, Став з ялиною шумить. ... Зорі, мов великі сонця, Погляд любий, палкий шлють. В келих лілії великий Променисті хвилі лпють	Auf dem Schemel sitzt die Kleine, Stützt den Arm auf meinen Schoß; Äuglein wie zwei blaue Sterne, Mündlein wie die Purpurros. Und die lieben, blauen Sterne Schaun mich an so himmelgroß, Und sie legt den Liljenfinger Schalkhaft auf die Purpurros. ... Tannenbaum, mit grünen Fingern, Pocht ans niedre Fensterlein, Und der Mond, der stille Lauscher, Wirft sein goldnes Licht herein. ... Aber meine blauen Sterne Strahlen auf in hellerm Licht, Und es glüht die Purpurrose, Und das liebe Mädchen spricht: ... Also blühen Märchenbilder Aus des Mundes Röselein, Und die Augen gießen drüber Ihren blauen Sternenschein. ... Und im stillen Zimmer alles Blickt mich an so wohlvertraut; Tisch und Schrank, mir ist als hätt ich Sie schon früher mal geschaut. ... Siehst du, Kindchen, wie schon dämmert Und erbebt die Mitternacht! Bach und Tannen brausen lauter, Und der alte Berg erwacht. ... Und die Sterne, groß wie Sonnen, Schaun herab mit Sehnsuchtglut; In der Liljen Riesenkelche Strömet ihre Strahlenflut.
---	---

Особливості художньої репрезентації антропоморфних образів природи у цьому перекладі віршів Г. Гейне простежується у демінутивах (лат. *diminutivum*) відносно найдорожчого, яке викликає щирі, тонкі ніжні почуття, а саме: дівчатко / die Kleine, ручки / den Arm, оченята / Äuglein (змен-

шувальна форма від *das Auge* – око), устоньки / Mündlein (зменшувальна форма від *der Mundrot*), пальчик / *die Finger*, зіроньки / *Sternenschein* (*die Sterne*), любко мила / *das Kindchen* (малюк, дитинка). Г. Гейне використав зменшувально-пестливі суфікси німецької мови: *-chen* і *-lein*. Усі іменники з цими суфіксами у німецькій мові середнього роду. Граматичні форми усіх цих слів у вірші, зокрема їхні афікси, в оригіналі не марковані Г. Гейне як пестливі, проте О. Черняхівський переклав їх саме у такій формі, відобразивши піднесений тон як самого поета, так і його характерного стилю у ліриці.

Такий підхід можна назвати наслідуванням перекладацького стилю юної Л. Українки, де, за слушною оцінкою В. Коптілова, помітне надмірне захоплення зменшено-пестливими формами слів «Коли настав чудовий май, Садочків розвивання, Тоді у серденьку моїм Прокинулось кохання» (дивись додаток А, вірш 1). Щоправда, ще більшою мірою це властиво перекладам М. Ставицького: «Злякалася квітонька-лотос Проміннячка ясного дня, Схилила голівоньку долі, Жде вечора й тихо куня!». В оригіналі тут нема жодної пестливої форми, хоч німецька мова дає можливість широко використовувати їх. Лише зрідка вдається обом перекладачам наблизитися до своєрідної ритміки німецького поета [9, с. 184; 18, с. 5]. З останнім твердженням В. Коптілова не погоджуємося, оскільки ритміка у перекладах Л. Українки максимально наближена до ритму віршування Г. Гейне. Більше цього, відсутність ритміки не пояснюється тільки через відзначену ним надмірність демінутивів. Розумінню логіки репрезентації персоналізованих образів природи в україномовних перекладах Л. Українки і М. Ставицького поезій Г. Гейне додають оцінки М. Драгоманова у його листі 1893 р. до Л. Українки: «Переклади з Гейне читаються легко. Це вже багато, тільки досить далеко переложені. Особливо злість Гейне не вийшла, може, через те, що ви з М. С[лавинським] добрі люди» [19, с. 191].

Передача настрою поета і характеристика людини традиційно для Г. Гейне відбувається через образи природи, що тонко зміг передати у перекладі українською О. Черняхівський, а саме: 1) ніжність очей асоціюється із зорями – «Оченята – сині зорі / Äuglein wie zwei blaue Sterne»; 2) губи дівчини – зі світлом і ніжними кольорами квітів, тендітних за природою; з світлолюбними рожами, які завжди ростуть на добре освітлених схилах, узліссях – «Квіт рожевий – устоньки / Mündlein wie die Purpurros»; Рожі-устоньки палають / Und

es glüht die Purpurrose; 3) витонченість і білосніжність руки дівчини – з лілеєю – «лілейний палець / den Liljenfinger».

Метафоричністю у цьому вірші відзначається також персоніфікація ялини, місяця, речей у хатині, Півночі, скелі, водойми, зірок, лілій, а саме: 1) гілка ялини уособлюється з рукою, а місяця – з гавою – «У вікно рука зелена від ялини стукотить, місяць, той підслухач тихий / Tannenbaum, mit grünen Fingern, pocht ans niedre Fensterlein, und der Mond, der stille Lauscher»; 2) речам надаються спроможності бачити, тремтіти, пробуджуватись – «Річі всі в хатині тихій щиро дивляться на нас / Und im stillen Zimmer alles blickt mich an so wohlvertraut», «Північ міниться й тремтить! Давня скеля пробудилась, став з ялиною шумить / Und erbebt die Mitternacht! Bach und Tannen brausen lauter, und der alte Berg erwacht»; 3) зірки набули можливостей дивитися з любов'ю і палкістю, а квіти – пити за допомогою власних келихів – «Зорі, мов великі сонця, погляд любий, палкий шлють. В келих лілії великий променисті хвилі ллють / Und die Sterne, groß wie Sonnen, Schaun herab mit Sehnsuchtglut; in der Liljen Riesenkelche Strömet ihre Strahlenflut». Словом келих (у вірші це «Riesenkelche» - велика чаша, кубок; der Kelch), здебільшого, українці позначають склянку, яка звужується донизу з широкою основою та довгою ніжкою. Водночас в сфері ботаніки його використовують для номінації зовнішньої, зазвичай зеленої частини оцвітини, що охоплює пелюстки (der Blütenkelch – сукупність чашолистків) [20, с. 192, 365].

Висновки. Отже, цілісна концепція поетичної творчості Г. Гейне романтична. Вона являє собою вияв його найпотужніших почуттів до прекрасного – кохання до жінки, любові до природи. За темпоральним чинником, ця творчість складає перетворення особливостей його ліричної майстерності від «Книги пісень» (1816-1827) до «Романтики / Romanzero» (1848-1851).

Художній переклад являє собою авторську герменевтичну діяльність зі встановлення єдності ментальних, аксіологічних, естетичних та інших смислів текстів мови оригіналу і подальшій їхній еквівалентній передачі мовою перекладу. Результат перекладу ліричних творів має максимально зберігати структуру оригінального вірша і стилістичні засоби, які використав автор. Ліричний твір є складною системою знаків художнього світу різного функціонального призначення, які корелюють зі знаками невід'ємними від природи чуттєвих образів своїх авторів, будучи опосередковані словами як матеріальним носієм образності, що вира-

жають ідею і зміст. Суть і зміст смислових навантажень цих чуттєвих образів митці передають через концепт і поняття відповідно. Художній образ вони створюють за допомогою лексем, детермінованих як відчуттями, так і культурним контекстом життя поета, зокрема глибинна обізнаність Г. Гейне з питань юриспруденції корелює з його природною здатністю відчувати, описувати словами детерміновані соціальною комунікацією зміни у психічних станах і процесах людини. Повне уявлення про структуру образів природи у ліриці вимагає вивчення їхньої периферії – образних і ціннісних складників, синтаксичних фігур тощо.

Україномовні переклади творчості Г. Гейне суть феномену літературного виміру німецько-української акультурації, яка почалась з величі перекладацької майстерності представників української культури XIX ст., в особі Л. Українки, І. Франка, П. Куліша, Б. Гринченка, В. Кобилянського та інших, і продовжує захоплювати митців сучасності. Це сприяє творенню Української нації в умовах критичних викликів як від зовнішньої агресії російської федерації та її співучасників, так і від вкорінених корупційних викривлень всередині нації. Природа в творах Г. Гейне відіграє важливу роль. Вона часто не просто тло, на якому розгортаються події, а ніби жива істота. Образи природи антропоморфні, що цілком відповідає романтичній концепції світу та природи. Пейзажі Г. Гейне є романтичними, символічними та психологічними, що вбачається як в оригінальних текстах його віршів, так і у їхніх україномовних перекладах Д. Загули, Л. Первомайського, Г. Кочура та ін. В україномовних перекладах послідовно і вдало передано використані поетом художні засоби (метафори, персоніфікації, психологічний паралелізм та ін.), через які перекладачі відобразили поетичний код олюднення тварин, ландшафтів, стихій, погодних явищ та інших феноменів природи, які невідомим чином знайшли своє відображення у душі автора віршів. Г. Гейне насичує свою лірику характерною для цього виду поезії лексикою емоційного забарвлення. Експресію також майстерно зберегли перекладачі. Репрезентовані в україномовних перекладах лірики Г. Гейне антропоморфні образи природи являють собою необхідний психологічний контекст для відображення психічних станів та емоційно-чуттєвих переживань ліричних героїв. Поет виразає це за допомогою пейзажних замальовок, де основними стають асоціації з предметами і явищами навколишнього світу: 1) загальні явища природи – зірки / Die Sterne, Місяць / Der Mond,

хмара / die Wolke, небо / der Himmel, гора / der Berg, скеля / der Fels, річка / der Fluß (особливо багато асоціацій з річкою Рейн / der Rhein) тощо; 2) різні види дерев – ялиця / die Tannen (лат. Abies), смерека, ялина / die Fichten, der Tannenbaum (лат. Picea), дуб / die Eichen (лат. Quercus) та ін.; 3) різ-

номанітні птахи – соловей / die Nachtigall, жайворон / Die Lerche, снігур / Der Gimpel, фенікс / Der Phönix та ін. Стили перекладів гейневської лірики О. Черняхівського, Л. Українки і М. Ставицького єднає їхнє захоплення демінутивами у місцях, де Г. Гейне їх не використовував.

Список літератури:

1. Гальчук О. Антична література: навчальний посібник. К.: Вид-во Київ. славістичного ун-ту. 2008. 210 с.
2. Soros A. G.. 'Jewish Dionysus': Heinrich Heine and the Politics of Literature: A dissertation submitted for the degree of Doctor of Philosophy in History. University of California. Berkeley. 2018. 222 с.
3. Матузова Н. Генріх Гейне. Нарис життя і творчості. К.: Дніпро, 1984. 175 с.
4. Стащенко, Н. До історії публікацій та критичних оцінок перших поетичних збірок Лесі Українки. *Леся Українка і сучасність: Зб. наук. пр. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. Т. 6. С. 70–86.*
5. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2012. 376 с.
6. Брікнер Т. В. Мовний образ природи в художній прозі Івана Франка: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. спец. 10.02.01. Львів. Львівський НУ ім. І. Франка. 2020. 276 с.
7. Гуржій І. О. 225 років від дня народження Генріха Гейне – німецького поета, публіциста та критика пізнього романтизму. 2022. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/node/6051>
8. Матвійшин В. Український літературний європеїзм: монографія. К. :ВЦ «Академія», 2009. 264 с.
9. Коптілов В. Гейне на Україні. *Всесвіт. 1973. № 2. С. 183–190.*
10. Гордон Я. Леся Українка і Генріх Гейне. *Вітчизна. 1947. № 2. С. 152–168.*
11. Очеретяний В. В. Громадсько-політична та наукова діяльність М. А. Славинського (1868–1945 рр.): дис. на здобуття наук. ступ. канд. іст. наук : спец. 07.00.01. Запоріжжя. 2009. 217 с.
12. Бовсунівська Т. «Книга пісень» Генріха Гейне як любовний роман. *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. 2002. № 2. С. 47–48.*
13. Хай М. Й. Музично-інструментальна культура українців як складова формування національного світогляду. *Аспекти історичного музикознавства. 2020. Вип. XIX–XX. С. 94–119.*
14. Heine H. *Neue Gedichte. Hamburg : Hoffmann und Campe. 1844. 426 s.*
15. Heine H. *Werke und Briefe in zehn Bänden. Herausgegeben von Hans Kaufmann. Textrevision und Erläuterungen von Gotthard Erler. 2. Auflage. Band 1. Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag. 1972. 212 s.*
16. Ніколенко К. Концепт «природа» у збірці «нові поезії» Г. Гейне. *Філологічні науки. 2016. № 22. С. 89–96.*
17. Гейне Г. Подорож на Гарц. Переклад О. Черняхівського з передмовою і поясненнями д-ра І. Франка. Львів: Накладом Українсько-руської видавничої спілки, зареєстрованої спілки з обмеженою порукою у Львові. 1902. С. V+88.
18. Гейне Г. Книга пісень. Пер. Л. Українки, М. Ставицького. Львів: Тов-во ім. Шевченка. 1892. 103 с.
19. Драгоманов М. Недруковані листи до Лесі Українки. *Червоний шлях. 1923. № 4-5. С. 187–200.*
20. Kluge F. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 22nd ed. Berlin/New York: de Gruyter. 1989. lxxv + 822 pp.*

Makarenkov O. L. THE PECULIARITIES OF NATURE PERSONIFIED IMAGES ARTISTIC REPRESENTATION IN UKRAINIAN TRANSLATIONS OF H. HEINE'S LYRIC POETRY

The article reveals the peculiarities of artistic representation of personified images of nature in Ukrainian translations of Heinrich Heine's lyric poetry. It has been established that the overall concept of H. Heine's poetic work is romantic. She is a manifestation of his most powerful feelings for beauty – love for women, love for nature. According to the temporal factor, this work is a transformation of his lyrical skill features from the "Book of Songs" (1816–1827) to "Romantics / Romanzero" (1848–1851). It is emphasized that the essence and content of the semantic loads of sensual images are conveyed by artists through the concept and concept, respectively. They create an artistic image with the help of lexemes determined both by the feelings and the cultural context of the poet's life, in particular, H. Heine's deep knowledge of jurisprudence correlates with his natural ability to feel and describe in words the changes in the mental states and processes of a person determined by social communication. It has been established that the Ukrainian translations of Heinrich Heine's works are the essence of the literary dimension phenomenon of German-Ukrainian acculturation, which began with the great translation skill of Ukrainian culture representatives of the 19th century, in the person of L. Ukrainka,

I. Franko, P. Kulish, B. Grynchenko, V. Kobylyanskyi and others, and continues to fascinate contemporary artists. This contributes to the creation of the Ukrainian nation in conditions of critical challenges both from the external aggression of the Russian Federation and its accomplices, and from entrenched corrupt distortions within the nation. It is concluded that the images of nature in H. Heine's lyrics are anthropomorphic, symbolic and psychological, which is characteristic of such a trend in art as German Romanticism. This can be seen both in the original texts of his poems and in its Ukrainian translations by D. Zagula, L. Pervomaiskyi, G. Kochur, and others. It is emphasized that the Ukrainian translations consistently and successfully convey the artistic means used by the poet (metaphors, personifications, psychological parallelism, etc.), through which the translators reflected the poetic code of humanizing animals, landscapes, elements, weather occurrence and other natural phenomena, which in an unknown way found its reflection in the Heinrich Heine's soul. His lyrics are full of an emotional color lexemes that are characteristic of it. The translators skillfully preserved the expression. It was determined that the anthropomorphic images of nature represented in the Ukrainian translations of H. Heine's lyrics represent the necessary psychological context for reflecting the mental states and emotional-sensual experiences of the lyrical heroes. The poet expresses this with the help of landscape sketches, where associations with objects and phenomena of the surrounding world become the main ones: 1) general phenomena of nature – stars / Die Sterne, Moon / Der Mond, cloud / die Wolke, sky / der Himmel, mountain / der Berg, rock / der Fels, river / der Fluß (especially many associations with the river Rhine / der Rhein), etc.; 2) trees – fir / die Tannen (lat. Abies), spruce, fir / die Fichten, der Tannenbaum (lat. Picea), oak / die Eichen (lat. Quercus), etc.; 3) birds – nightingale / die Nachtigall, lark / Die Lerche, Eurasian bullfinch / Der Gimpel, phoenix / Der Phönix, etc. The styles of Heine's lyrics translations by O. Chernyakhivskyi, M. Stavyskyi and some other poets are united by their fascination with diminutives in places where H. Heine did not use this.

Key words: anthropomorphism, nature image, personified image, poetry, representation, artistic translation.